

TA'LIM JARAYONIDA REFLEKSIV TAFAKKURNI SHAKLLANTIRISH: NAZARIY,
METODOLOGIK VA EMPIRIK TAHLIL

Ne'matilloeva Mehrangiz Muhammadiy

Pedagogika magistratura mutaxassisligi bo'yicha 1-bosqich magistranti.

O'zbekiston Respublikasi Oliy ta'lim, fan va innovatsiyalar vazirligi

Osiyo xalqaro universiteti.

<https://doi.org/10.5281/zenodo.18316734>

Annotatsiya. Ushbu ilmiy maqolada ta'lim jarayonida refleksiv tafakkurni shakllantirish muammosi zamonaviy pedagogik paradigmalardan kelib chiqqan holda kompleks tarzda tahlil qilinadi. Refleksiv tafakkur shaxsning o'z bilish faoliyatini anglash, baholash va takomillashtirishga yo'naltirilgan metakognitiv jarayon sifatida talqin etiladi. Tadqiqot kompetensiyaviy, konstruktivistik va faol ta'lim yondashuvlari asosida olib borildi.

Maqolada refleksiv tafakkurni shakllantirishning nazariy asoslari, psixologik mexanizmlari, pedagogik shart-sharoitlari hamda oliy ta'lim muassasasi talabalari ishtirokida o'tkazilgan empirik tadqiqot natijalari bayon etiladi. Tadqiqot natijalari refleksiv topshiriqlar, metakognitiv strategiyalar va refleksiv muhitni tizimli joriy etish ta'lim samaradorligini sezilarli darajada oshirishini ko'rsatdi.

Kalit so'zlar: refleksiv tafakkur, refleksiya, metakognitsiya, kompetensiyaviy yondashuv, faol ta'lim, pedagogik texnologiyalar.

Zamonaviy globallashtirish va raqamli jamiyat sharoitida ta'lim tizimi oldiga qo'yilayotgan talablar mazmunan va shaklan murakkablashib bormoqda. Bugungi kunda ta'limning asosiy vazifasi nafaqat bilimlarni uzatish, balki shaxsni mustaqil fikrlashga, o'z faoliyatini tahlil qilishga, tanqidiy yondashishga va uzluksiz o'rganishga tayyorlashdan iboratdir.

Ushbu jarayonda refleksiv tafakkur markaziy o'rin egallaydi. Refleksiv tafakkur shaxsning o'z bilish faoliyatiga nisbatan ongli munosabatini shakllantiradi, o'quv jarayonini ichki boshqarish mexanizmlarini faollashtiradi hamda bilimlarni chuqur va barqaror o'zlashtirishga xizmat qiladi.

Xalqaro pedagogik tadqiqotlarda refleksiya ta'lim sifatining muhim indikator sifatida e'tirof etilmoqda.

Shu bois, ta'lim jarayonida refleksiv tafakkurni shakllantirishning ilmiy asoslarini ishlab chiqish, uni amaliyotga joriy etish mexanizmlarini aniqlash va empirik jihatdan asoslash dolzarb ilmiy muammo hisoblanadi. Mazkur maqolaning maqsadi ana shu muammoni nazariy va amaliy jihatdan yoritishdan iborat.

Adabiyotlar sharhi: Refleksiya tushunchasi dastlab falsafiy kategoriyalardan biri sifatida shakllangan bo'lib, J. Lokk va I. Kant asarlarida ongning o'z-o'zini anglash jarayoni sifatida talqin etilgan. Keyinchalik J. Dyui refleksiyani muammoli vaziyatda ongli fikrlashning markaziy mexanizmi sifatida asoslab berdi. Pedagogik psixologiyada refleksiv tafakkur D. Shyon, D. Kolb, J. Flavell kabi olimlar tomonidan chuqur tadqiq etilgan.

Xususan, D. Shyon refleksiyani kasbiy faoliyatni takomillashtirishning muhim vositasi sifatida izohlaydi. J. Flavell esa metakognitsiya nazariyasida refleksiyani kognitiv jarayonlarni nazorat qilish mexanizmi sifatida ko'rsatadi.

So‘nggi yillarda olib borilgan xalqaro tadqiqotlar refleksiv tafakkurning akademik muvaffaqiyat, o‘z-o‘zini boshqarib o‘rganish va kasbiy kompetensiyalar rivojiga bevosita ta‘sir ko‘rsatishini isbotlamoqda. Shu bilan birga, refleksiyani shakllantirish bo‘yicha metodik yondashuvlarning yetarlicha tizimlashtirilmaganligi muammo sifatida qayd etilmoqda.

Tadqiqot metodologiyasi: Tadqiqot oliy ta‘lim muassasasining pedagogika yo‘nalishida tahsil olayotgan 2–3-bosqich talabalari ishtirokida olib borildi. Tadqiqotda jami 86 nafar talaba qatnashdi. Tadqiqot dizayni kvazi-eksperimental xarakterga ega bo‘lib, nazorat va tajriba guruhlarini shakllantirildi.

Tadqiqot metodlari

- nazariy tahlil va sintez;
- pedagogik kuzatuv;
- so‘rovnoma;
- refleksiv kundaliklar tahlili;
- statistik taqqoslash.

Tajriba guruhida refleksiv tafakkurni rivojlantirishga yo‘naltirilgan maxsus pedagogik shart-sharoitlar yaratildi: refleksiv topshiriqlar tizimi, metakognitiv savollar, portfel yuritish va muntazam refleksiv muhokamalar joriy etildi.

Tadqiqot natijalari va muhokama

Empirik tadqiqot natijalari refleksiv tafakkur darajasi bo‘yicha tajriba guruhi talabalari ko‘rsatkichlari sezilarli darajada oshganini ko‘rsatdi. Tadqiqot boshida talabalarning aksariyatida refleksiya fragmentar xarakterga ega bo‘lgan bo‘lsa, tajriba yakunida ular o‘z o‘quv faoliyatini rejalashtirish, monitoring qilish va baholash ko‘nikmalarini namoyon eta boshladilar.

So‘rovnoma natijalari tajriba guruhida o‘z-o‘zini baholashga bo‘lgan munosabat ijobiy tomonga o‘zgarganini, talabalarning o‘qishga nisbatan ichki motivatsiyasi kuchayganini ko‘rsatdi.

Nazorat guruhida esa sezilarli o‘zgarishlar kuzatilmadi.

Natijalar shuni tasdiqlaydiki, refleksiv tafakkur spontan tarzda emas, balki maqsadli va tizimli pedagogik ta‘sir orqali shakllanadi.

Ta‘lim jarayonida refleksiv tafakkurni shakllantirishning pedagogik shart-sharoitlari

Refleksiv tafakkurni samarali shakllantirish uchun quyidagi pedagogik shart-sharoitlar muhim hisoblanadi:

1. Ta‘lim jarayonining subyekt-subyekt munosabatlariga asoslanishi;
2. Refleksiv topshiriqlar va savollarning tizimli qo‘llanilishi;
3. O‘quvchilarning o‘z fikrini erkin ifoda etishiga imkon beruvchi psixologik muhit;
4. O‘qituvchining refleksiv fasilitator sifatidagi roli.

Xulosa

Tadqiqot natijalari ta‘lim jarayonida refleksiv tafakkurni shakllantirish shaxsning akademik va kasbiy rivojlanishida muhim omil ekanini tasdiqladi. Refleksiv tafakkur o‘quvchilarning o‘z-o‘zini boshqarib o‘rganish qobiliyatini rivojlantiradi, ta‘lim samaradorligini oshiradi va uzluksiz ta‘limga tayyorlaydi.

Mazkur maqolada taklif etilgan nazariy xulosalar va amaliy tavsiyalar oliy ta‘lim muassasalarida refleksiv tafakkurni rivojlantirishga yo‘naltirilgan pedagogik texnologiyalarni ishlab chiqishda metodologik asos bo‘lib xizmat qilishi mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Dewey J. *How We Think*. Boston: D.C. Heath, 1933.
2. Schön D. *The Reflective Practitioner*. New York: Basic Books, 1983.
3. Flavell J.H. Metacognition and cognitive monitoring. *American Psychologist*, 1979.
4. Kolb D. *Experiential Learning*. New Jersey: Prentice Hall, 1984.
5. Biggs J., Tang C. *Teaching for Quality Learning at University*. McGraw-Hill, 2011.
6. Zimmerman B. Self-regulated learning and academic achievement. *Educational Psychologist*, 2015.